

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

TAISTELIJAN KÄSITE SODAN OIKEUSSÄÄNNÖISSÄ

Esiupseerikurssin tutkielma

Kapteeni
Jaakko Jäntti

Esiupseerikurssi 67
Maasotalinja

Huhtikuu 2015

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Esiupseerikurssi 67	Linja Maasotalinja	
Tekijä Kapteeni Jaakko Jäntti		
Tutkielman nimi TAISTELIJAN KÄSITE SODAN OIKEUSÄÄNNÖISSÄ		
Oppiaine, johon työ liittyy Johtaminen	Säilytyspaikka Kurssikirjasto (MPKK:n kirjasto)	
Aika Huhtikuu 2015	Tekstisivuja 27	Liitesivuja 4
TIIVISTELMÄ Tutkimuksen tavoitteena on muodostaa kokonaiskuva laillisen taistelijan määritelmästä sodan oikeussäännöissä. Tutkimusongelman pääkysymys on: Miten taistelija määritellään sodan oikeussäännöissä? Tutkimuksen lähestymistapana on kansainvälisoikeudellinen eurooppalainen lähestymistapa, jota kutsutaan myös eurooppalaiseksi oikeuspositivistiseksi lähestymistavaksi. Tutkimusmenetelmänä on aineistotutkimus, jota on täydennetty asiantuntijahaastatteluilla. Sodan oikeussäännöt ovat syntyneet pitkän ajan kuluessa ja ovat tästä syystä kieliasultaan, rakenteeltaan ja sisällöltään erilaisia. Tästä syystä oikeudellisia tapauksia tutkittaessa niitä on tarkasteltava ja otettava huomioon useita rinnakkain. Sodan eri oikeussäännöt täydentävät toisiaan ja tuovat tarkasteltaviin asioihin, kuten esimerkiksi kysymykseen taistelijan laillisuudesta, erilaisia huomioon otettavia seikkoja. Sodan oikeussääntöjen mukaan taistelijan ja siviilin määritelmä on selkeä. On olemassa vain taistelijoita ja siviilejä. Mitään kolmatta ryhmää näiden välillä ei ole. Laillisen taistelijan määritelmän täyttymiseen tarvittavat kriteerit on kirjattu sodan oikeussääntöihin. Vaikka taistelukentän toimija täyttäisikin ulkoisesti taistelijan vaatimukset, ei hän jonkun muun määritelmän puuttuessa saa taistelijan asemaa. Tällaisen henkilön ottaessa osaa taistelutoimintaan, menettää hän rikollisen toiminnan myötä siviilihenkilölle kuuluvan suojellun henkilön erityisaseman.		
AVAINSANAT Laillinen taistelija, sodan oikeussäännöt, kansainvälinen humanitäärinen oikeus, aseellinen selkkkaus.		

TAISTELIJAN KÄSITE SODAN OIKEUSÄÄNNÖISSÄ

SISÄLLYSLUETTELO

1	JOHDANTO.....	1
1.1	AIHEEN ESITTELY.....	1
1.2	TUTKIMUSTEHTÄVÄ.....	1
1.3	TUTKIMUSMENETELMÄ.....	2
1.4	TUTKIMUKSEN RAJAUS JA VIITEKEHYS.....	3
2	SODAN OIKEUSSÄÄNTÖJEN KEHITYS.....	4
2.1	HAAGIN SOPIMUSJÄRJESTELMÄ.....	5
2.2	GENEVEN SOPIMUKSET	5
2.3	GENEVEN SOPIMUSTEN LISÄPÖYTÄKIRJAT	7
2.4	KANSAINVÄLINEN TAPAOIKEUS	8
3	ASEELLISET SELKKAUKSET.....	10
3.1	KANSAINVÄLINEN ASEELLINEN SELKKAUS	11
4	ASEVOIMAT JA TAISTELIJAN JÄSENYYS NIISSÄ.....	13
4.1	VALTION ASEVOIMAT.....	13
4.2	TAISTELIJAN MÄÄRITELMÄ	14
4.2.1	TAISTELIJA HAAGIN SOPIMUSJÄRJESTELMÄSSÄ	16
4.2.2	TAISTELIJA GENEVEN SOPIMUSJÄRJESTELMÄSSÄ.....	17
4.2.2.1	TAISTELIJA GENEVEN I LISÄPÖYTÄKIRJASSA	18
4.2.3	ERITYISTAPAUKSIA	20
4.2.3.1	ASEVOIMIEN EI-TAISTELEVAT JÄSENET.....	21
4.2.3.2	ERIKOISJOUKOT.....	21
4.2.3.3	NAISIA JA LAPSIA KOSKEVIA ERITYISMÄÄRÄYKSIÄ	22
4.2.4	TAISTELUUN RYHTYNEET SIVIILIT	22
5	ANALYYSI JA JOHTOPÄÄTÖKSET	25
	LÄHTEET	1

TAISTELIJAN KÄSITE SODAN OIKEUSSÄÄNNÖISSÄ

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen esittely

Taistelija käsitteenä on sotilaille lähes päivittäin käytössä oleva termi. Mielikuva, joka sanasta ”taistelija” muodostuu, on nopeasti ajateltuna suhteellisen yksiselitteinen ja selkeä. Maastopukua tai muuta sotilasarustusta ja aseita kantava henkilö täyttää välittömässä mielikuvassa taistelijan vaatimukset. Lähempi ja laajempi tarkastelu paljastaa kuitenkin, että laillisen taistelijan määrittely on paljon monisäikeisempi kokonaisuus.

Tässä työssä tarkastellaan taistelijan käsitettä sodan oikeussääntöjen näkökulmasta. Edellä kuvatun maastopukuisen taistelijan asemaa ja oikeutta käyttää kantamaansa aseita toista ihmistä vastaan pyritään avaamaan ja selvittämään.

Kansainvälisestä humanitäärisestä oikeudesta käytetään luottavuuden takia nimitystä sodan oikeussäännöt, ellei tarkastelu toisin vaadi. Muita termejä sodan oikeussäännöille ovat esimerkiksi aseellisessa selkkauksessa sovellettavat oikeussäännöt, aseellisessa selkkauksessa sovellettava kansainvälinen humanitäärinen oikeus ja taistelukentän oikeussäännöt.¹

1.2 Tutkimustehtävä

Tämän tutkimuksen tavoitteena on muodostaa käsitys siitä, miten taistelijan käsite määritetään sodan oikeussäännöissä. Tutkimusongelman pääkysymys on: **Miten taistelija määritellään sodan oikeussäännöissä?**

¹ Takamaa K 2014 (1), Sodan oikeussäännöt, Henkilökunnan koulutuspaketti, s. 5.

Pääkysymyksestä johdetut alakysymykset:

- a) Mitä ovat sodan oikeussäännöt?
- b) Millaisissa aseellisissa selkkauksissa on laillisia taistelijoita?
- c) Miten sodan oikeussäännöt määrittelevät laillisen taistelijan?
- d) Millaiset henkilöt eivät ole laillisia taistelijoita?

1.3 Tutkimusmenetelmä

Tutkimusmenetelmänä on aineistotutkimus, jota on täydennetty asiantuntijahaastatteluilla.

Näkökulma tutkimuksen kohteena olevaan tutkimusongelmaan on oikeudellinen. Oikeustieteellisen tutkimustyön mahdollisiksi lähestymistavoiksi mainitaan perinteisesti lainopillinen (oikeusdogmaattinen), oikeusteoreettinen, oikeushistoriallinen, oikeussosiologinen, oikeusfilosofinen ja vertaileva lähestymistapa.²

Voimassa oleva oikeus on oikeustieteiden tutkimusaloista lainopin tutkimuskohteena. Lainoppi on oikeussäännösten tulkintaa ja systematisointia. Lainopin avulla pyritään löytämään vastaus kysymykseen, miten tilanteessa pitäisi toimia voimassa olevan oikeusjärjestyksen mukaan.³ Lainopin tehtävänä on oikeussäännösten sisällön selvittäminen, mikä tapahtuu esittämällä kannanottoja eli tulkintasuosituksia siitä, miten säännöksiä tulisi erilaisissa tilanteissa soveltaa. Lakitekstien ja muiden oikeudellisten tekstien kielellisille ilmauksille annetaan merkityssisältö oikeussäännösten tulkinnalla. Systematisointi eli oikeudellisen informaation jäsentäminen hallittavaan muotoon, on tavallaan tulkinnan tai tulkintojen taustalla. Sillä tarkoitetaan voimassa olevan oikeuden jäsentämistä ja yksinkertaisimmillaan normien välisten suhteiden selvittämistä. Systematisoinnilla pyritään selvittämään, mihin laajempaan oikeudelliseen ja yhteiskunnalliseen asiayhteyteen eli voimassa olevan lainsäädännön ja toteutuneen oikeudellisen ratkaisukäytännön määrittämään soveltamiskontekstiin sijoittuu määrätty oikeussääntö tai oikeusperiaate.⁴

² Aarnio A 1989, Laintulkinnan teoria, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 1989, s. 50 - 51.

³ Sama.

⁴ Timonen P 1998, Johdatus lainopin metodiin ja lainopilliseen kirjoittamiseen, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 1998, s. 12 - 13 sekä Lehtimäki Juhani 2011, Merimiinasodan käynnin oikeudellinen säätely ja sen vaikutukset Suomen merivoimissa, Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö, s. 6 - 7.

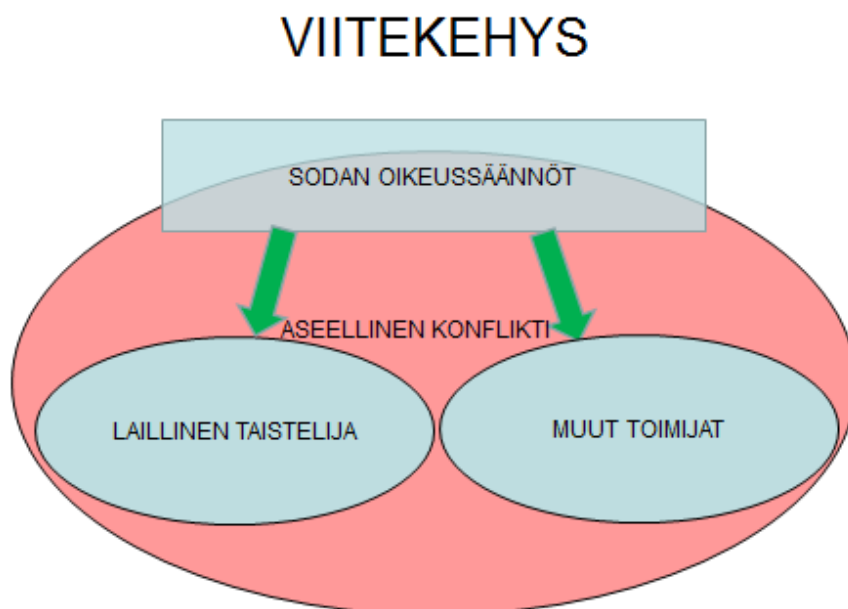
Tässä tutkimuksessa käytetään lainopillista lähestymistapaa, tarkemmin eurooppalaista kansainvälisoikeudellista lähestymistapaa, jota kutsutaan myös eurooppalaiseksi oikeuspositivistiseksi lähestymistavaksi.⁵

1.4 Tutkimuksen rajausta ja viitekehys

Tutkimuksessa taistelijan käsitettä tarkastellaan kansainvälisen humanitäärisen oikeuden näkökulmasta. Kansallista lainsäädäntöä ei tutkimuksessa tarkastella.

Taisteluja voidaan käydä hyvin erilaisissa olosuhteissa ja erilaisten toimijoiden tai osapuolten välillä. Taistelukenttä onkin hyvin laaja ja moniulotteinen käsite. Tutkimustyössä tarkastelen taistelukenttää pääasiassa kahden valtion välisessä aseellisessa selkkauksessa.

Viitekehyksessä taustalla on kahden valtion välinen aseellinen konflikti. Aseellisessa konfliktissa taistelukentällä on monenlaisia toimijoita. Kaikki taistelukentän toimijat eivät ole sodan oikeussääntöjen mukaan laillisia taistelijoita. Määrittelemisen taistelijan ja jonkun muun toimijan välillä voi olla joskus vaikeaa. Tutkimustyössä pyrin sodan oikeussääntöjen mukaan määrittämään, millaiset henkilöt täyttävät laillisen taistelijan määritelmän ja ketkä kuuluvat johonkin muuhun ryhmään.

Kuva 1 – Tutkimuksen viitekehys

⁵ Takamaa K 2015 (1), Asiantuntijahaastattelu 23.2.2015.

2 SODAN OIKEUSSÄÄNTÖJEN KEHITYS

Sodan oikeussäännöt tai kansainvälinen humanitaarinen oikeus, kuten nykyään usein sanotaan, muodostaa keskeisen osan kansainvälisestä oikeudesta. Se on myös yksi vanhimmista kansainvälisen oikeuden oikeusaloista.⁶

Historiasta löytyy runsaasti esimerkkejä siitä, miten väkivallan käyttöä on haluttu rajata tarpeettoman tuhon ja kärsimyksen välttämiseksi. Erilaisia sääntöjä syntyi, kun toisiaan vastaan taistelevat yhteisöt tunnustivat vastustajan inhimillisyyden ja alkoivat käyttää tiettyjä muodollisuuksia taistelussa. Säännöissä kiellettiin usein sotavankien surmaaminen ja niillä pyrittiin suojelemaan lapsia, naisia ja vanhuksia. Usein tietyillä ihmisryhmillä, kuten papeilla ja sanansaattajilla, oli suojattu asema, joka ilmaistiin ulkoisin tunnusmerkein. Myös taistelu tietyillä pyhillä paikoilla ja turvapaikoilla oli kiellettyä. Monet uskonnolliset pyhät kirjoitukset, kuten Raamattu ja Koraani, antavat ohjeita sodankäynnistä ja kehottavat muun muassa tarjoamaan vastapuolelle ensin rauhaa. Niiden antamissa ohjeissa kielletään vesipaikkojen ja keitaiden hävittäminen sekä vesi- ja ruokavarojen myrkyttäminen sodan aikana.⁷

Sodan oikeussääntöjen kehitykseen ovat ajan saatossa vaikuttaneet uskonnolliset ja kansojen perinteisiin liittyvät tekijät, ritarillisuuden käsitykset, palkkasotureiden ja ammattisotilaiden yhteiset edut ja kokemukset, asevoimien kurinpidolliset toimet, vallanpitäjien halu esiintyä valistuneina hallitsijoina sekä hallitusten pyrkimykset antaa kuva omasta valtiostaan sivistyneenä yhteisönä.⁸ Ennen varsinaisten sodan oikeussääntöjen syntyä, perustuivat erilaiset säännöt ja rajoitukset sodissa pitkälti vastavuoroisuusperiaatteen varaan. Nykyään sodan oikeussääntöjen noudattaminen ei enää perustu vastavuoroisuuteen (reciprocity), vaan niitä on noudatettava huolimatta siitä noudattaako vastapuoli niitä vai ei.⁹

Kansainvälinen humanitäärinen oikeus on ollut pääosan ihmiskunnan historiasta kansainvälistä tapaoikeutta. Yleismaallisesti sovellettavaksi tarkoitettavaa kansainvälistä humanitääristä oikeutta on saatu aikaan vasta 1800 – luvun puolivälin jälkeen. Kansainvälistä humanitääristä

⁶ Takamaa K 2008, ”Taistelukenttä, toimintaympäristö ja sodan oikeussäännöt” teoksessa Raitasalo J, Sipilä J (toim.) Sota – teoria ja todellisuus, näkökulmia sodan muutokseen, Maanpuolustuskorkeakoulun Strategian laitoksen julkaisuja, Edita Prima Oy, Helsinki, s. 215.

⁷ Rosen G, Parkkari J, Sodan lait, käsikirja. Edita Prima Oy, Helsinki 2004, s. 1 - 2.

⁸ Sama.

⁹ Takamaa K 2003, ”Sotilaan moraaliset valinnat ja oikeus kansainvälistyvässä maailmassa”, Tiede ja ase, Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 61. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, s. 14.

oikeutta on koottu monenvälisiin valtiosopimuksiin vuodesta 1856 lähtien. Ensimmäinen Geneven sopimus tehtiin vuonna 1856. Tästä eteenpäin kansainvälinen humanitäärinen oikeus on lähes tähän päivään asti voitu sisällyttää suurimmalta osin kahteen sopimusjärjestelmään: Haagin oikeuteen (Haagin traditio) ja Geneven oikeuteen (Geneven traditio).¹⁰

Viime vuosikymmeninä on alettu puhumaan myös niin sanotusta New Yorkin oikeudesta, jossa on ainesosia sekä Haagin että Geneven traditioista. Nykyään kaikki kolme edellä mainittua sopimusjärjestelmää ovat tasavertaisia ainesosia humanitäärisessä oikeudessa.¹¹

2.1 Haagin sopimusjärjestelmä

Haagin traditiosta puhuttaessa tarkoitetaan yleensä kahta Haagissa Alankomaissa tehtyä sopimuskokonaisuutta. Painopiste näissä on asevoimiin kuuluvien suhteissa sekä taisteluvälineiden ja menetelmien käyttökielloissa ja -rajoituksissa. Haagin sopimukset koskevat pääosin asevoimien ja taistelijoiden oikeusasemaa sekä sallittuja ja kiellettyjä sodankäyntitapoja.

Haagin I rauhankonferenssiin vuonna 1899 osallistui 26 valtiota. Konferenssissa hyväksyttiin kolme sopimusta ja kolme sopimusluontoista julistusta. Sopimuksista osa on edelleenkin merkityksellisiä, kuten IV.3 julistus, joka kieltää niin sanotut dum-dum -luodit ja vastaavat ampumatarvikkeet.¹² Pääosin I rauhankonferenssin sopimukset on myöhemmin korvattu muilla sopimuksilla, erityisesti Haagin toisessa rauhankonferenssissa tehdyillä sopimuksilla.

Vuonna 1907 pidettyyn Haagin toiseen rauhankonferenssiin osallistui 44 valtiota. Konferenssissa korvattiin pääosa 1899 konferenssin sopimuksista ja tehtiin uusia sopimuksia.¹³ Haagin II rauhankonferenssin sopimuksista, joita oli yhteensä 13, on pääosa edelleen voimassa.¹⁴ Osa sopimuksista on myöhemmin korvattu tai täydennetty muun muassa Geneven sopimuksilla.

2.2 Geneven sopimukset

Sodan oikeussääntöjen keskeisimmät sopimukset ovat neljä Geneven vuonna 1949 solmittua sopimusta sodan uhrien suojelemiseksi. Geneven sopimusjärjestelmän juuret voidaan katsoa

¹⁰ Takamaa K 2003, s. 14.

¹¹ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 27.

¹² Sama, s. 18 - 19.

¹³ Sama, s. 19.

¹⁴ Sodan oikeussäännöt, Ulkoasiainministeriön julkaisu, Oy Edita Ab, Helsinki 1997, s. 5 – 6.

olevan vuonna 1859 Ranskan ja Itävalta – Unkarin välisessä kesäsodassa käydyssä Solferinon taistelussa. Siellä näkemänsä järkyttämänä sveitsiläinen Henry Dunant käynnisti toimet, joiden johdosta vuonna 1863 perustettiin Geneven komitea, myöhempi Punaisen Ristin kansainvälinen komitea. Vuotta myöhemmin 22.8.1864 pidetyssä diplomaattikonferenssissa hyväksyttiin ensimmäinen Geneven maasotasopimus. Tämä sopimus oli kansainvälisen oikeuden piirissä ensimmäinen yleismaailmallinen humanitäärinen sopimus.¹⁵ Vuoden 1864 Geneven sopimus loi perustan nykyisille Geneven tradition sodan oikeussäännöille.

Toisessa maailmansodassa surmattiin siviileitä muun muassa massiivisten ilmapommitusten takia yhtä paljon kuin sotilaita, kun suhde ensimmäisessä maailmansodassa oli ollut 1:10. Kansainvälinen yhteisö vastasi tähän tarkistamalla jo olemassa olevat sopimukset ja laatimalla uusia. Vuonna 1949 Kansainvälien Punaisen ristin aloitteesta ja johdolla pidetyssä kansainvälisessä diplomaattikonferenssissa hyväksyttiin neljä yleissopimusta. Nämä ”*neljä aseellisissa selkkauksissa sovellettavaa humanitääristä oikeutta koskevaa Geneven yleissopimusta*” ovat edelleen voimassa ja lähes kaikki valtiot ovat ratifioineet ne.¹⁶ Edellä mainitut neljä yleissopimusta ovat:

- * *Geneven I sopimus maavoimien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta (maasotasopimus, G I);*
- * *Geneven II sopimus merivoimien haavoittuneiden, sairaiden ja haaksirikkosten aseman parantamisesta (merisotasopimus, G II);*
- * *Geneven III sopimus sotavankien kohtelusta (sotavankisopimus, G III);*
- * *Geneven IV sopimus siviilihenkilöiden suojelemiseksi sodan aikana (siviilisopimus, G IV).*¹⁷

Vuoden 1949 Geneven sopimukset soveltuvat kokonaisuudessaan vain valtioiden välisiin aseellisiin selkkauksiin. Kussakin sopimuksessa on kuitenkin niin kutsuttu 3. artikla, joka soveltuu ja on voimassa kaikissa tilanteissa, aseellisten selkkausten ulkopuolellakin. Tämä artikla sisältää inhimillisen kohtelun minimivaatimukset.¹⁸ Tarkoituksena on antaa perussäännöt erityisesti valtioiden välistä aseellista selkkausta varten.¹⁹

¹⁵ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 21.

¹⁶ Sodan oikeussäännöt 1997, s. 6.

¹⁷ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 17.

¹⁸ <https://www.punainenristi.fi/sites/frc2011.mearra.com/files/tiedostolataukset/Sodassakin%20on%20s%C3%A4%C3%A4nn%C3%B6t%20-oppimateriaali%20%28SPR%29.pdf>.

¹⁹ Takamaa K, 2015 (1).

2.3 Geneven sopimusten lisäpöytäkirjat

Geneven 1949 sopimuksia täydennettiin kahdella lisäpöytäkirjalla vuonna 1977. Nämä lisäpöytäkirjat ovat:

** Geneven I lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemiseksi (GP I);*

** Geneven II lisäpöytäkirja kansainvälistä luonnetta vailla olevia aseellisten selkkausten uhrien suojelemista (GP II).²⁰*

Lisäpöytäkirjat sisältävät useita sodankäyntimenetelmiä koskevia määräyksiä, jotka ovat perinteisesti kuuluneet Haagin sopimusjärjestelmään. I lisäpöytäkirjaan on lisäksi nykyaikaisen sodankäynnin kokemuksiin liittyen sisällytetty osasto, jolla kielletään hyökkäykset väestön hengissä pysymisen kannalta välttämättömiä kohteita sekä vaarallisia kohteita sisältäviä laitoksia kohtaan.²¹ Tällaisia ovat esimerkiksi ydinvoimalat ja vaarallisia teollisuuskemikaaleja valmistavat ja käsittelevät laitokset. I lisäpöytäkirjassa kielletään myös luonnonympäristön tuhoaminen.²²

Lisäpöytäkirjat eivät sinällään muuta Geneven sopimusten aiempia määräyksiä suojeltujen henkilöiden ja -kohteiden osalta, mutta ne laajentavat ja tarkentavat suojelua erityisesti siviili- väestön osalta. Suojelua on laajennettu ja tarkennettu esimerkiksi lääkintähenkilöstön, sotakirjeenvaihtajien ja väestönsuojelun osalta.²³

I lisäpöytäkirja täydentää merkittävästi Geneven IV sopimusta siviilien suojelemisesta sodan aikana. Näillä sopimuksilla määritellään pääosin säännöt yhteen kansainvälisen humanitäärisen oikeuden keskeisimpään periaatteeseen, ns. erotteluperiaatteeseen (principle of distinction). Sen mukaan siviili- ja sotilaskohteet sekä taistelijat ja siviilit on kyettävä erottamaan toisistaan siten, että siviileihin ja siviilikohteisiin ei saa tarkoituksella kohdistaa aseellista voimaa eivätkä he ole aseellisen voimankäytön kohteita.²⁴

Geneven vuoden 1977 II lisäpöytäkirja on periaatteellisesti erittäin merkittävä asiakirja, koska siinä humanitääriset perussäännöt on ensimmäisen kerran ulotettu koskemaan myös sisällisso-

²⁰ Rosen G, Parkkari J 2004, s.24.

²¹ Sama. s. 24 – 25.

²² Sama. s. 24.

²³ Sama. s. 25.

²⁴ Takamaa K 2008, s. 230 - 234.

tia ja muita sisäisiä selkkauksia. Aiemmat sopimukset, Geneven vuoden 1949 sopimusten yhteistä ns. perustakeita koskevaa 3. artiklaa lukuun ottamatta, ovat soveltuneet vain valtioiden välisiin sotiin ja muihin kansainvälisiin aseellisiin selkkauksiin. II lisäpöytäkirja on edelleen varsin suppea ja sen soveltamisala on tiukka.²⁵

Viimeisin lisäpöytäkirja Geneven sopimukseen neuvoteltiin vuonna 2005. Siinä määritellään punainen kristalli uudeksi suojamerkiksi punaisen ristin ja punaisen puolikuun rinnalle.²⁶

Geneven vuoden 1949 sopimukseen on liittynyt 196 maata eli lähes kaikki maailman valtiot. Vuoden 1977 I lisäpöytäkirjan on ratifioinut 174 valtiota, II lisäpöytäkirjan 168 ja III lisäpöytäkirjan 70 valtiota.²⁷

2.4 Kansainvälinen tapaoikeus

Kansainväliset valtiosopimukset koskevat yleisesti ottaen vain niitä valtioita, jotka ovat ratifioineet ne.²⁸ Tämä antaa periaatteellisesti luvan sopimuksia ratifioimattomille valtioille rikkoa ihmisoikeuksia, joiden noudattamisesta valtiosopimuksissa käsketään. Erilaisissa aseellisissa selkkauksissa sovellettava oikeusnormisto ei ole yksin kirjallista ja olemassa oleviin valtiosopimukseen perustuvaa.²⁹ Sodan oikeussääntöjen kehitys on ollut niin nopeaa, että valtiosopimusten lisäksi kehitystä tapahtuu valtiokäytännön kautta muodostuvan tapaoikeuden oikeussääntöjen muodostumisessa.³⁰

Historiallisesti tarkasteltuna on kansainvälinen tapaoikeus kansainvälisen oikeuden ”alkuperäinen” lähde. Nykyisellään valtiosopimukset ovat suurelta osin kansainvälisen oikeuden keskeisiä lähteitä. Valtiosopimuksia ei kuitenkaan kyetä luomaan kaikille kansainvälisen oikeuden aloille. Kansainvälinen tapaoikeus täydentää niitä alueita, joista ei ole monenkeskisesti sovittu valtiosopimuksin. Kaikki valtiot eivät myöskään ratifioi jokaista laadittua valtiosopimusta, vaan niihin liittyminen on yleensä vapaaehtoista. Valtiosopimusten sisältö muuttuu kuitenkin aikaa myöden tapaoikeudeksi. Monet valtiosopimusten sisältämät määräykset, mi-

²⁵ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 25 – 26.

²⁶ <https://www.punainenristi.fi/node/1070/sodan-oikeussaannot/humanitaarisen-oikeuden-sopimukset> 17.3.2015.

²⁷ <https://www.icrc.org>, Kansainvälisen punaisen ristin komitean internet-sivut 17.4.2015.

²⁸ <http://www.yk.fi/node/267> 17.3.2015.

²⁹ Takamaa K 2008, s. 215 – 216.

³⁰ Takamaa K 2014 (2), Kansainvälinen humanitääriin oikeus, johdantoluento EUK 67 12.11.2014, s. 8.

käli eivät jo valtiosopimuksen laadintavaiheessa olleet tapaoikeutta, velvoittavat ennen pitkää sen kautta myös niitä valtioita, jotka eivät ole tällaisiin valtiosopimuksiin alun perin liittyneet.³¹

Mikäli valtiot toimivat tietyssä asiassa samalla tavalla ja olettavat, että kansainvälinen oikeus edellyttää vastaavanlaista toimintaa, voidaan tällöin puhua kansainvälisen tapaoikeuden säännöstä. Kansainvälisen tuomioistuimen perussäännössä todetaan kansainvälisen tapaoikeuden olevan ” velvoittavaksi oikeudeksi tunnustettua yleisen käytännön ilmausta.”³²

Kansainvälinen tapaoikeus koskee periaatteessa kaikkia valtioita ilman niiden erillistä hyväksyntää.³³ Kansainväliselle tapaoikeudelle katsotaan yleisesti olevan kaksi edellytystä; 1) yhdenmukainen ja toistuva valtiokäytäntö ja 2) valtiot hyväksyvät kyseisen säännön oikeudellisesti sitovaksi (*opinio iuris sive necessitatis*).³⁴

³¹ Hakapää, K 2010, Uusi kansainvälinen oikeus, 3. uudistettu painos, Talentum Media oy, Kariston kirjapaino oy, Hämeenlinna, 2010, s. 56 – 57.

³² SopS 1/1956, Kansainvälisen tuomioistuimen perussääntö, artiklan 38 1. kappaleen b kohta.

³³ <http://www.yk.fi/node/267> 17.3.2015.

³⁴ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 27

3 ASEELLISET SELKKAUKSET

Nykyisin sotia ei enää juurikaan julisteta eikä käsitettä ”sota” juuri käytetä virallisissa dokumenteissa. Sen sijaan käytetään yleisesti käsitettä aseellinen selkkaus. Käsite ”sota” esiintyy kuitenkin edelleen vahvasti puhekielessä ja mediassa. Aseellisiin selkkauksiin luetaan tietyt ”sotaa” vähäisemmätkin aseelliset tai niihin verrattavissa olevat toimet.³⁵

Sodan oikeussääntöjä sovelletaan tilanteissa, joissa on kyse aseellisesta selkkauksesta. Aseellisen selkkauksen määritelmän täyttymiseksi aseellisen toiminnan tulee olla jatkuvaa ja pitkäkestoista. Tulkinta on usein vaikeaa ja vaihtelee alueittain eli vaatii tilannetietoisuutta. Valtion sisäiset häiriöt, kuten mellakat tai yksittäiset ampumistapaukset, eivät vielä ole aseelliseksi selkkaukseksi katsottavia. Niihin sovelletaan vain kansallista lainsäädäntöä ja ihmisoikeussopimuksia.³⁶

Aseellisia selkkauksia ovat:

- a) Valtioiden välinen aseellinen selkkaus, joka on molempien osapuolten taholta sellaiseksi katsottu ja julistettu;
- b) valtioiden välinen aseellinen selkkaus, samantekevää, miten valtiot sen itse luokittelevat;
- c) aseellinen selkkaus, jossa kansa taistelee kolonialistista hallintoa ja vierasta tai rasistista hallintoa vastaan;
- d) valtion toisen valtion osan miehitys, vaikka miehittäjä ei kohtaisikaan aseellista vastarintaa;
- e) valtion sisäinen aseellinen selkkaus, jonka yhteydessä voi olla myös käynnissä valtioiden välinen aseellinen selkkaus ulkopuolisen valtion joukkojen taistelutoimiin osallistumisen johdosta; ja
- f) valtion sisäinen aseellinen selkkaus.³⁷

Vaikka erityyppisiä aseellisia selkkauksia on useita, voidaan ne tiivistää kahteen yleisesti käytettyyn määritelmään. Aseellinen selkkaus voi olla kansainvälinen aseellinen selkkaus, joita

³⁵ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 59 - 60.

³⁶ Takamaa K 2014 (1), s. 11.

³⁷ Takamaa K 2014 (2).

ovat perinteiset, valtioiden väliset sodat tai kansainvälistä luonnetta vailla oleva valtioiden sisäinen aseellinen selkkaus, joita ovat muun muassa sisällissodat.³⁸

Valtion sisäinen aseellinen selkkaus, kuten sisällissota kahden tai useamman ryhmän välillä, on aseellinen selkkaus. Siihen sovelletaan sodan oikeussääntöjen peruseriaatteita, mutta ei kaikkia yksityiskohtaisia määräyksiä kuten kansainvälisissä aseellisissa selkkauksissa. Kansainvälisissä aseellisissa selkkauksissa on kyse valtioiden välisestä aseellisesta selkkauksesta, jolloin tulevat sovellettavaksi sodan oikeussäännöt kokonaisuudessaan.³⁹

Aseellisen selkkauksen luonteen määrittäminen on keskeistä, kun tarkastellaan siihen osallistuneiden henkilöiden asemaa ja oikeusturvaa. Selkkauksen tyyppi määrittää sen, mitä sodan oikeussääntöjä tai muita oikeussääntöjä on sovellettava.⁴⁰

Aseellisen selkkauksen soveltamisaika ja -alue on määritelty parhaiten oikeuskäytännössä:

ICTY: Prosecutor v. Dusko Tadić, IT-94-1-A, kpl. 70:

”- 70. ...aseellinen selkkaus on olemassa aina, kun on ryhdytty asevoiman käyttämiseen valtioiden kesken, tai kun aseellinen väkivalta hallitusvallan käyttäjien ja järjestäytyneiden aseellisten ryhmien kesken tai valtionsisäisesti mainitunlaisten ryhmien kesken on pitkittynyt. Kansainvälinen humanitaarinen oikeus soveltuu tällaisissa aseellisissa selkkauksissa alusta alkaen ja soveltuminen ulottuu vihollisuuksien keskeytymisen yli aina rauhantilan palauttaviin sopimusjärjestelyihin asti tai sisäisissä aseellisissa selkkauksissa kunnes rauhanjärjestelyihin on päästy sovittelun kautta. Tähän asti kansainvälisen humanitaarisen oikeuden soveltuminen jatkuu taistelevien valtioiden koko alueella ja valtion sisäisten aseellisten osalta koko osapuolten valvomalla alueella, olipa näillä alueilla tosiasiallisesti käynnissä taisteluita tai ei...”⁴¹

3.1 Kansainvälinen aseellinen selkkaus

Lähtökohtaisesti vain valtioiden välisissä aseellisissa selkkauksissa on sodan oikeussääntöjen mukaan laillisia taistelijoita. Tästä syystä tässä tutkimuksessa keskitytään vain valtioiden välisissä aseellisissa selkkauksissa esiintyviin taistelijoihin ja niiden määrittämiseen.

³⁸ Takamaa K 2015 (1).

³⁹ Takamaa K 2014 (1), s. 11.

⁴⁰ Takamaa K 2015 (1).

⁴¹ Takamaa K 2014 (2), s. 26.

Kansainvälisiä aseellisia selkkauksia ovat tyypillisimmillään valtioiden väliset aseelliset selkkaukset, joka on molempien osapuolten taholta sellaiseksi katsottu ja julistettu tai kahden tai useamman valtion aseellinen selkkaus riippumatta siitä, miten osapuolet sitä itse luonnehtivat. Tähän ei myöskään vaikuta se, ovatko osapuolet tunnustaneet toisensa valtioiksi vai eivät. Kansainväliseen aseelliseen selkkaukseen voidaan myös lukea valtion toisen valtion alueen tai sen osan miehitys, vaikka miehittäjä ei kohtaisikaan aseellista vastarintaa.⁴²

⁴² Takamaa K 2014 (1), s. 22 – 23.

4 ASEVOIMAT JA TAISTELIJAN JÄSENYYS NIISSÄ

4.1 Valtion asevoimat

Valtioiden asevoimissa toimii tosiasiallisesti ihmisiä eli luonnollisia henkilöitä. Tästä syystä kansainvälisen humanitaarisen oikeuden määräykset soveltuvat suoraan selkkauksen osapuolten asevoimien jäseniin – sekä taistelijoihin että ei-taisteleviin – valtioiden päämiehiin, hallitusten jäseniin ja virkamiehiin. Joissain tapauksissa ne soveltuvat muihinkin yksilöihin, joilla on henkilökohtainen suora vastuu kansainvälisen oikeuden perusteella sotarikoksista riippumatta siitä ovatko he sotilaita tai siviileitä.⁴³

Aseellisissa selkkauksissa valtioiden puolesta toimivat kunkin valtion asevoimat, joiden väliseksi toiminnaksi aseellisen toiminnan ja muiden vihollisuuksien tulisi jäädä. Asevoimat ylläpitävät valtion toimielimenä valtion itsenäisyyttä, toimivaltaa ja turvallisuutta; myös vieraalla maaperällä edellyttäen, että asevoimat ovat oman valtionsa eivätkä jonkin yksityisen tahon palveluksessa. Jokainen valtio voi muutoin muodostaa ja järjestää asevoimansa puolustuksen ja kansallisen turvallisuuden vaatimusten mukaisesti.⁴⁴

Aseellisen selkkauksen osapuolen asevoimat muodostuvat taistelijoista ja muista henkilöistä, jotka eivät ole varsinaisia taistelijoita. Näistä vain taistelijat saavat ottaa välittömästi osaa vihollisuuksiin.⁴⁵

Asevoimiin luetaan kuuluvaksi kaikki valtion järjestäytyneet aseelliset joukot, ryhmät ja yksiköt. Niihin luetaan myös miliisi- ja vapaaehtoisjoukot näiden ollessa osa asevoimien organisaatiota. Asevoimille ja niiden osille on perinteisesti sodan oikeussäännöissä asetettu tietyt edellytykset. Asevoimilla ja niiden osilla on oltava:

– johto, joka on alaistensa joukkojen toiminnasta vastuussa; ja

⁴³ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 85.

⁴⁴ Sama, s. 85 – 86.

⁴⁵ Sama sekä Haagin toisessa rauhankonferenssissa tehtyjä ja siellä 18 päivänä lokakuuta 1907 allekirjoitettuja kansainvälisiä sopimuksia (SopS 11/1924), IV Yleissopimus, Liite yleissopimukseen, 3. artikla. ”Sodankävijäin aseellisiin voimiin saattaa kuulua taistelevia ja ei-taistelevia. Joutuessaan vihollisen vangiksi on kumpaisellakin oikeus sotavangeille tulevaan kohteluun.” sekä Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta (I pöytäkirja) (SopS 82/1980) (I AP), 43. artikla, 2. kpl ”Selkkauksen osapuolen asevoimiin kuuluvat henkilöt (lukuun ottamatta kolmannen yleissopimuksen 33 artiklassa tarkoitettua lääkintähenkilöstöä ja sotilaspappeja) ovat taistelijoita, mikä tarkoittaa, että heillä on oikeus suoraan osallistua vihollisuuksiin.”

- sisäinen kurinpitäjärjestelmä, joka muun muassa velvoittaa noudattamaan aseellisessa selkkauksessa sovellettavia sodan oikeussääntöjä.⁴⁶

Lisäksi aseellisessa selkkauksessa asevoimiin kuuluvien taistelijoiden tulee:

- omata määrätty ja matkan päästä erottuva tunnus; ja
- kantaa aseitaan avoimesti.⁴⁷

Mikäli asevoimiin sisällytetään aseistetun järjestyksen ylläpitoon tarkoitettu tai puolisolitaallinen järjestö, on siitä ilmoitettava muille aseellisen selkkauksen osapuolille. Vasta ilmoituksen antamisen jälkeen kyseisen järjestön tai yksikön jäsenet ovat yksiselitteisesti oikeutetut sodan oikeussääntöjen taistelijalle antamaan suojaan.⁴⁸

4.2 Taistelijan määritelmä

*”Sotilaan on näytettävä sotilaalta ja hänen on käyttäydyttävä sotilaan tavoin, jotta hän on erotettavissa siviiliväestöstä (erotteluperiaate)”*⁴⁹

Aseellisessa konfliktissa olevan valtion asevoimien jäsenet, lääkintähenkilöstöä ja pappeja lukuun ottamatta, ovat taistelijoita ja heillä on oikeus suoraan osallistua vihollisuuksiin.⁵⁰ Taistelijat saavat hyökätä vihollisen taistelijoita ja sotilaskohteita vastaan aiheuttaen kuolemaa, haavoittumisia ja tuhoa sodan oikeussääntöjen mukaisesti.⁵¹ Lisäksi heillä on oikeus vihollisen vangiksi joutuessaan sotavangeille tulevaan kohteluun.⁵²

⁴⁶ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 86, Takamaa K 2014 (2) s. 27, SopS 82/1980 (I AP), 43. artikla, 1. kpl ”1. Selkkauksen osapuolen asevoimiin kuuluvat kaikki järjestäytyneet asevoimat, yhtymät ja yksiköt, jotka ovat alaistensa joukkojen toimista kyseessä olevalle osapuolelle vastuussa olevan johdon alaisia, vaikka tätä osapuolta edustaisi hallitus tai viranomainen, jota vastapuoli ei ole tunnustanut. Tällaisten asevoimien on oltava sisäisen kurinpitäjärjestelmän alaisia, joka muun muassa velvoittaa noudattamaan aseellisissa selkkauksissa sovellettavan kansainvälisen oikeuden säännöksiä.” sekä SopS 11/1924, IV Yleissopimus, Liite yleissopimukseen, 3. artikla, 1 & 4 kpl.” Sodan lait, oikeudet ja velvollisuudet eivät koske ainoastaan armeijaa, vaan myöskin miliisi- ja vapaaehtoisia joukkoja, mikäli ne täyttävät seuraavat ehdot: 1) että niillä on johtajana alaisistaan vastuussa oleva henkilö; ja 4) että ne sota-toimissaan noudattavat sodan lakeja ja tapoja. Niissä maissa, joissa miliisi- tai vapaaehtoiset joukot ovat armeijana tai sen osana, tarkoittaa nimitys armeijaa näitäkin.”

⁴⁷ Takamaa K 2014 (1), s. 27 sekä SopS 11/1924, IV Yleissopimus, Liite Yleissopimukseen, 3. artikla, 2 & 3 kpl. ”2) että niillä on määrätty ja matkan päästä eroitettava tuntomerkki; 3) että ne kantavat aseitaan julkisesti.”

⁴⁸ Takamaa K 2008, s. 231.

⁴⁹ SopS 82/1980 (I AP), 44. artikla, 3 kpl. sekä Takamaa K 2014 (1), s. 31.

⁵⁰ The Manual of the Law of Armed Conflict, UK Ministry of Defence 2004, Oxford University Press, s. 38.

⁵¹ Training in the law of armed conflict, NATO STANDARD, A Train B-2 2003 s. 55.

⁵² SopS 82/1980, (I AP) 43. artikla, 2. kpl.

Sana taistelija muodostaa kuulijassaan välittömän mielikuvan sotilaspukuisesta aseistetusta henkilöstä, joka taistelee yleensä jonkun valtion asevoimissa. Mielikuvan ja taistelijan lainopillisen määrittelyn yhteenpitävyys on kuitenkin monisäikeinen kokonaisuus.

Tietoverkoissa esiintyy monenlaisia taistelijan määritelmiä. Wikipediassa termi sotilas määritetään seuraavalla tavalla: *sotilas (lyhenne sot) on asevoimiin tai muuten järjestäytyneeseen joukkoon kuuluva aseistettu ja univormua kantava henkilö, laillinen taistelija. Sotilaat käyvät sotaa ja käyttävät sotakalustoa. Sotilas voi olla myös yksityisen tahon palkkaama tai sotilas joka myy palveluitaan vieraan maan sotalaitokselle, jolloin häntä kutsutaan palkkasotilaaksi. Ammattisotilaaksi kutsutaan sotilasta, joka toimii sotilaan ammatissa päätoimisena työnään.*⁵³

Edellä kuvattu sotilaan määritelmä ei täysin vastaa sodan oikeussääntöjen kuvaaman taistelijan vaatimuksia ja kuvaus on epätarkka. Taistelijan vaatimuksena mainitaan asevoimiin tai muuten järjestäytyneeseen joukkoon kuuluminen, aseistettuna oleminen ja univormun kantaminen. Määritelmästä puuttuu esimerkiksi aseiden kantaminen avoimesti ja sodan oikeussääntöjen noudattamiseen sitoutuminen. Määritelmässä mainitaan lisäksi palkkasotilaat, jotka eivät kuitenkaan sodan oikeussääntöjen mukaan laillisen taistelijan asemassa ole.

Sodan oikeussäännöissä on asevoimien taistelijoita ja muita jäseniä koskevia erityissääntöjä, jotka asettavat näille henkilöryhmille oikeuksia, velvollisuuksia ja rajoituksia. Tästä syystä on tärkeä tunnistaa, mitkä tahot kuuluvat jonkin valtion asevoimiin ja mitkä taistelukentän toiminnoista eivät laillisen taistelijan määritelmää täytä.⁵⁴

Eri henkilöryhmien kuuluminen asevoimiin ja asema asevoimissa määräytyy jokaisessa valtiossa valtion oman kansallisen lainsäädännön perusteella. Kuitenkin kansainvälisen oikeuden mukaan jokaisella asevoimien jäsenellä tulee olla henkilökortti, joka osoittaa hänen etu- ja sukunimensä, arvonsa sekä syntymäaikansa ja jossa on mainittu hänen matrikkelinumeronsa tai vastaava.⁵⁵

⁵³ <http://fi.wikipedia.org/wiki/Sotilas> 22.01.2015.

⁵⁴ Takamaa K 2014 (1) s.26.

⁵⁵ Sama, s.26 sekä Geneven sopimus sotavankien kohtelusta 12 päivältä elokuuta 1949 (SopS 8/1955) (G III), 17. artikla, 3kpl.” Kukin selkkauksen osapuoli on velvollinen toimittamaan jokaiselle sen tuomiovallan alaiselle henkilölle, joka saattaa joutua sotavangiksi, henkilökortin, joka osoittaa hänen nimensä, etunimensä ja arvonsa sekä syntymäaikansa ja jossa on mainittu hänen matrikkelinumeronsa tai annettu sitä vastaavat tiedot...”

4.2.1 Taistelija Haagin sopimusjärjestelmässä

Vuonna 1907 pidetyssä Haagin toisessa rauhankonferenssissa sodankävijän ominaisuuksista annettiin määritelmiä, jotka ovat osin edelleen voimassa. Säännöt laajennettiin armeijan lisäksi koskemaan myös miliisi- ja vapaaehtoisjoukkoja, mikäli ne täyttävät jo aiemmin luetellut ehdot.⁵⁶

Asevoimiin kuuluvan taistelijan ominaisuuksista mainitaan, että taistelijan tulee:

- omata määrätty ja kaukaa erottuva tunnus; ja
- kantaa aseitaan avoimesti.⁵⁷

Saavuttaakseen laillisen taistelijan aseman on kaikkien neljän aiemmin mainitun vaatimuksen asevoimien ja niihin kuuluvien taistelijoiden vaatimuksista täytyttävä. Jos niistä puuttuu yksi-kin, katoaa laillisen taistelijan asema. Talvisodassa esiintynyt ”Malli Cajander”, jossa taisteli-joille ei ollut jakaa edes asepukea, täytti Haagin toisen rauhankonferenssin vaatimukset lailliselle taistelijalle. Taistelijoilla oli kokardi joukkonsa tunnuksena, he kantoivat aseitaan avoimesti, heillä oli alaistensa toiminnasta vastuussa oleva johto ja lisäksi sisäinen kurinpitäjärjestelmä, joka edellytti aseellisessa selkkauksessa sovellettavien sodan oikeussääntöjen noudattamista.

Haagin vuoden 1907 sopimuksissa mainitaan myös poikkeus, jolloin taistelijan aseman voi saavuttaa kuulumatta vielä valtion järjestäytyneisiin asevoimiin ja näin ollen täyttämättä HMSO 1. artiklan kaikkia neljää taistelijan vaatimusta. Kansannousussa (*levée en masse*), jossa valtaamattoman alueen väestö vihollisen lähestyessä aseistautuu omasta tahdostaan ennättämättä järjestäytyä 1. artiklan mukaisesti, pidetään sodankävijänä eli taistelijana, mikäli nämä henkilöt kantavat aseitaan julkisesti ja noudattavat sodan lakeja ja tapoja.⁵⁸ Taistelijan asema säilyy kuitenkin vain niin pitkään, kuin aseita kannetaan avoimesti ja sodan lakeja ja tapoja noudatetaan.⁵⁹

⁵⁶ SopS 11/1924, IV Yleissopimus, Liite Yleissopimukseen 1. Artikla 1 kpl. 1) - 4)-k):

⁵⁷ Sama.

⁵⁸ Takamaa K 2014 (1), s. 32 sekä SopS 11/1924, IV Yleissopimus, Liite Yleissopimukseen 2. Artikla ”Valtaamattoman alueen väestöä, joka vihollisen lähestyessä omasta tahdostaan ryhtyy aseisiin vastustaakseen päälletunkevia joukkoja ennättämättä järjestäytyä 1 artiklan mukaisesti, pidetään sodankävijänä, jos se kantaa aseita julkisesti sekä noudattaa sodan lakeja ja tapoja.”

⁵⁹ Green LC 1993, *The contemporary law of armed conflict*. Manchester University Press, s. 104.

Vuoden 1907 jälkeen on taistelijan käsitettä laajennettu eri valtiosopimuksissa, mutta perusmäärittely on edelleen toimiva ja muut määrittelyt rakentuvat yhä sille.⁶⁰

4.2.2 Taistelija Geneven sopimusjärjestelmässä

Toisen maailmansodan aikana taistelukentällä toimi monenlaisia henkilöitä ja ryhmiä, jotka eivät kaikilta osin täyttäneet sodan oikeussääntöjen määritelmää asevoimien laillisesta taistelijasta tai tulkitseminen taistelijaksi tai joksikin muuksi henkilöksi oli vaikeaa. Tästä syystä sodan jälkeen nähtiin tarpeelliseksi täydentää ja uusia kansainvälisen humanitäärisen oikeuden määritelmää laillisesta taistelijasta.⁶¹ Vuonna 1949 kansainvälisessä diplomaattikonferenssissa hyväksyttiin neljä yleissopimusta. Näistä III sopimus, ”Geneven sopimus sotavankien kohtelusta 12 päivältä elokuuta 1949”, antaa eniten määräyksiä taistelijan asemaan liittyen.

Vuonna 1949 solmittu III Geneven sopimus käsittelee sotavankien kohtelua. Sotavangin aseman voi saavuttaa vain kansainvälisissä aseellisissa selkkauksissa. Sotavankeus onkin suorassa yhteydessä taistelijan määrittelyyn.⁶²

Sotavangin asema tulee antaa kaikille aseellisen selkkauksen osapuolten asevoimissa tai asevoimiin kuuluvissa miliisi- tai vapaaehtoisjoukoissa. Sotavangin aseman saavat myös niin sanotut puolisoitilaalliset joukot, mikäli:

- a) niillä on johtajana alaisistaan vastuussa oleva henkilö;
- b) niillä on määrätty ja välimatkan päästä erotettava tunnusmerkki;
- c) ne kantavat aseitaan avoimesti;
- d) ne mukautuvat sotatoimissaan sodan lakeihin ja tapoihin.

Sotavankeuteen ovat oikeutettuja myös valtion asevoimia seuraavat, niiltä siihen luvan saaneet siviilit, kuten sotakirjeenvaihtajat, tarvikkeiden hankkijat ja kauppalaivaston jäsenet.⁶³

⁶⁰ Takamaa K 2014 (3), Asevoimat, taistelijat sekä siviilit, sotavangit ja muut suojellut henkilöt, luento EUK67 2014, s. 6.

⁶¹ Takamaa K 2015 (1).

⁶² Takamaa K 2014 (1), s. 39.

⁶³ Takamaa, K 2014 (3), s. 7, Geneven sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta 12 päivänä elokuuta 1949 (SopS 8/1955) (G I), 13 artikla, Geneven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 12 päivältä elokuuta 1949 (SopS 8/1955) (G IV), 4 - 5 artikla sekä SopS 8/1955 (G III), 4. artikla, A 1) - 5)-k): ”Sotavankeja tämän sopimuksen tarkoittamassa merkityksessä ovat henkilöt, jotka johonkin seuraavista ryhmistä kuuluvina ovat joutuneet vihollisen valtaan: 1) selkkauksen osapuolen aseellisissa voimissa palvelevat sekä ne, jotka palvelevat sa-

Ainoa poikkeus säännöstä, jonka mukaan laillisen taistelijan on kuuluttava asevoimiin, on tilanne, jossa miehittämättömän alueen väestö vihollisen lähestyessä aseistautuu omasta aloitteestaan taistellakseen hyökkääviä joukkoja vastaan (*levée en masse*). Tällöin puolustajan joukot eivät ole ennättäneet järjestäytyä asevoimien yksiköiksi esimerkiksi liikekannallepanon epäonnistumisen tai myöhästymisen takia. Kansannousun jäsenet saavat laillisen taistelijan aseman ja joutuessa vihollisen haltuun sotavangin aseman. Edellytyksenä on, että väestö puolustautuessaan kantaa aseitaan avoimesti ja noudattaa sodan lakeja ja tapoja.⁶⁴

4.2.2.1 Taistelija Geneven I lisäpöytäkirjassa

Geneven sopimusten vuonna 1977 allekirjoitetun ensimmäisen lisäpöytäkirjan tarkoitus on rajoittaa sodankäyntiä ja vahvistaa siviilien suojelua. Siihen on kirjattu suhteellisuusperiaate (*proportionality*), jonka mukaan arvioitaessa sotilaallista välttämättömyyttä on painotettava inhimillisyyden vaatimuksia.⁶⁵

Geneven ensimmäinen lisäpöytäkirja vetää yhteen ja täydentää aiempien sopimusten määritelmiä laillisesta taistelijasta ja asevoimista. Asevoimien käsite tarkennetaan koskemaan kaikkia järjestäytyneitä ja vastuullisen johdon alaisia asevoimia, yhtymiä ja yksiköitä.⁶⁶ I lisäpöy-

nottujen aseellisten voimien osana olevissa miliisijoukoissa tai vapaaehtoisjoukoissa; 2) henkilöt, jotka palvelevat muissa jollekin selkkauksen osapuolista kuuluvissa ja oman alueensa, vaikka se olisi vallatun, ulko- tai sisäpuolella toimivissa miliisi- tai vapaaehtoisjoukoissa, järjestettyjen vastarintaliikkeiden joukot niihin luettuina, mikäli nämä miliisi- ja vapaaehtoisjoukot, sanotut vastarintaliikkeet mukaan lukien, täyttävät seuraavat ehdot: a) niillä on johtajana alaisistaan vastuussa oleva henkilö; b) niillä on määrätty ja välimatkan päästä erotettava tunnusmerkki; c) ne kantavat aseitaan avoimesti; d) ne mukautuvat sotatoimissaan sodan lakeihin ja tapoihin; 3) sellaisissa säännöllisissä aseellisissa voimissa palvelevat, jotka osoittavat kuuliaisuutta hallitukselle tai vallanpitäjälle, jota pidättäjävalta ei ole tunnustanut; 4) aseellisia voimia seuraavat ja niihin suoraan kuulumattomat henkilöt, kuten sotilaslentokoneiden miehistöön luettavat siviilihenkilöt, sotakirjeenvaihtajat, tarvikkeiden hankkijat, työyksiköissä tai aseellisten joukkojen hyvinvoinnista huolehtivissa palveluskunnissa palvelevat, edellyttäen että he ovat saaneet siihen luvan niiltä aseellisilta voimilta, joita he seuraavat ja jotka puolestaan ovat velvolliset antamaan heille todistukseksi siitä liitteessä olevan mallin mukaisen henkilökortin; 5) ne, jotka palvelevat kauppalaivaston miehistöissä, heihin lukien laivanpäälliköt, luotsit ja oppilaat, ja selkkauksen osapuolten siviililentokoneiden miehistöt, elleivät puheena olevat henkilöt saa osakseen edullisempaa kohtelua muiden kansainvälisen oikeuden määräysten perusteella.”

⁶⁴ Takamaa K 2014 (1), s. 32 sekä SopS 8/1955 (G III), 4. artikla, A 6)-k): ”valtaamattoman alueen väestö, joka vihollisen lähestyessä tarttuu omasta aloitteestaan aseisiin taistellakseen maahan tunkeutuvia joukkoja vastaan ja ennättämättä järjestäytyä säännöllisiksi aseellisiksi voimiksi, edellyttäen että aseiden kantaminen tapahtuu avoimesti sekä noudattaen sodan lakeja ja tapoja.”

⁶⁵ <https://www.punainenristi.fi/node/1070/sodan-oikeussaannot/humanitaarisen-oikeuden-sopimukset>, 1.4.2015.

⁶⁶ Takamaa K 2014 (3), s. 8 sekä (SopS 82/1980) (I AP), Art. 43, 1 kpl.: ”Selkkauksen osapuolen asevoimiin kuuluvat kaikki järjestäytyneet asevoimat, yhtymät ja yksiköt, jotka ovat alaistensa joukkojen toimista kyseessä olevalle osapuolelle vastuussa olevan johdon alaisia, vaikka tätä osapuolta edustaisi hallitus tai viranomainen, jota vastapuoli ei ole tunnustanut. Tällaisten asevoimien on oltava sisäisen

täkirja täydentää merkittävästi erityisesti Geneven IV sopimusta siviilien suojelemisesta sodan aikana. Näillä sopimuksilla määritellään pääosin säännöt erotteluperiaatteen (principle of distinction). Sen mukaan siviili- ja sotilaskohteet sekä taistelijat ja siviilit on kyettävä erottamaan toisistaan siten, että siviileihin ja siviilikohteisiin ei saa tarkoituksella kohdistaa aseellista voimaa eivätkä he ole aseellisen voimankäytön kohteita.⁶⁷

Erotteluperiaatteen toimivuus perustuu vastavuoroisuuden periaatteelle. Jotta toinen osapuoli pystyy noudattamaan periaatetta ja erottelemaan taistelijat siviileistä, tulee toisen osapuolen tehdä se toiminnallaan mahdolliseksi. Siviiliväestön ja siviilikohteiden kunnioituksen sekä suojelun takaamiseksi selkkausten osapuolten on aina tehtävä ero siviiliväestön ja taistelijoiden sekä siviilikohteiden ja sotilaskohteiden välillä.⁶⁸

Erotteluperiaate on yksi keskeisimmistä kansainvälisen humanitäärisen oikeuden periaatteista ja se onkin kirjattu useisiin kohtiin sodan oikeussäännöissä. Erotteluperiaate löytyy ainakin Haagin vuoden 1907 IV yleissopimuksen liitteenä olevasta maasodan lakeja ja tapoja käsittelevän ohjesäännön ensimmäisestä artiklasta, Geneven vuoden 1949 kolmannen yleissopimuksen neljännessä artiklasta ja tässä käsiteltävän Geneven vuoden 1949 sopimusten I lisäpöytäkirjan artiklasta 44(3) vuodelta 1977. Kahden ensin mainitun pöytäkirjan artiklojen sisällön katsotaan olevan paljon väljemmin ilmaistuna I lisäpöytäkirjassa. Tätä I lisäpöytäkirjan säännöstä 44(3) pidetään myös kiistanalaisena, eikä sen katsota täysin heijastavan kansainvälistä tapaoikeutta.⁶⁹ Osittain tästä syystä kaikki valtiot, muun muassa Yhdysvallat ja Israel, eivät ole ratifioineet I lisäpöytäkirjaa.⁷⁰

Aseellisen selkkauksen osapuolten asevoimiin kuuluvat henkilöt, kirkollisia henkilöitä ja lääkintähenkilöstöä lukuun ottamatta, ovat taistelijoita ja heillä on oikeus osallistua vihollisuuksin.⁷¹ Laillisen taistelijan status on suoraan verrattavissa sotavangin määrittelyyn. Jokainen laillinen taistelija on sotavanki jouduttuaan vastapuolen valtaan.⁷²

kurinpitäjärjestelmän alaisia, joka muun muassa velvoittaa noudattamaan aseellisissa selkkauksissa sovellettavan kansainvälisen oikeuden säännöksiä.”

⁶⁷ Takamaa K 2008, s. 230 – 234.

⁶⁸ SopS 82/1980, 48.artikla.

⁶⁹ SopS 11/1924, IV Yleissopimus, Liite yleissopimukseen, 1. artikla sekä Schmitt MN 2010, s. 248.

⁷⁰ Takamaa K 2015 (2). Asiantuntijahaastattelu 19.3.2015.

⁷¹ (SopS 82/1980) (I AP), 43.artikla, 2.kpl.

⁷² (SopS 82/1980) (I AP), 44.artikla, 1.kpl.

Erotteluperiaatteen mukaisesti niiden asevoimien jäsenten, joille on ollut jakaa sotilaspuku, tulee kantaa sitä kaikissa tilanteissa. Sotilaspukuihin luetaan myös lumipuvut ja maastopuvut.⁷³ Asevoimien jäsenten, joille sotilaspukua ei ole jakaa, tulee käyttää heille jaettua tunnusta, joka osoittaa heidät asevoimien jäseniksi. Lisäksi heidän on kannettava aseitaan avoimesti.⁷⁴ Aseellisissa selkkauksissa on kuitenkin tilanteita, esimerkiksi miehitetyllä alueella tai vihollisen selustassa toimiminen, jolloin taistelija ei voi edellä mainitulla tavalla erottua siviiliväestöstä. Tällöin asevoimien jäsen luetaan edelleen taistelijaksi, mikäli hän kantaa aseitaan avoimesti:

a) sotilaallisen toiminnan aikana, ja

b) sellaisena aikana, jolloin hän on vastapuolen näkyvissä ollessaan suorittamassa sotilaallista ryhmittymistä ennen aseellista toimintaa, johon hänen on määrä osallistua.⁷⁵

Edellä mainitusta määritelmästä suljetaan kuitenkin pois vakoojat⁷⁶ ja palkkasoturit.⁷⁷

4.2.3 Erityistapauksia

Valtioiden asevoimiin kuuluu paljon toimijoita, jotka eivät vastaa perinteistä mielikuvaa taistelijasta. On myös ryhmiä, joiden taistelutehtävät ja toiminnan luonne on normaalia taistelusta poikkeava.

⁷³ (SopS 82/1980) (I AP), 44.artikla, 7 kpl. sekä Takamaa K 2014 (3), s. 5.

⁷⁴ (SopS 82/1980) (I AP), 44.artikla, 3 kpl.) sekä Takamaa K 2014 (3), s. 5.

⁷⁵ Takamaa K 2014 (1), s. 31 sekä (SopS 82/1980) (I AP), 44.artikla, 3 kpl.

⁷⁶ (SopS 82/1980) (I AP), 46.artikla: ”1. Yleissopimusten ja tämän pöytäkirjan määräysten estämättä selkkauksen osapuolen asevoimiin kuuluvalla henkilöllä, joka vakoillessaan joutuu vastapuolen valtaan, ei ole oikeutta sotavangin asemaan, ja häntä voidaan kohdella vakoojana. 2. Selkkauksen osapuolen asevoimiin kuuluvan henkilön, joka vastapuolen hallinnassa olevalla alueella kerää tai yrittää kerätä tietoja, ei katsota vakoilevan, jos hän tietoja kerätessään käyttää asevoimiensa sotilaspukua. 3. Selkkauksen osapuolen asevoimiin kuuluvan henkilön, joka vakinaisesti asuu vastapuolen miehittämällä alueella ja joka sille osapuolelle, josta hän on riippuvainen, kerää tai yrittää tällä alueella kerätä tietoja sotilaallisiin tarkoituksiin, ei katsota vakoilevan, ellei hän toimi harhauttamalla tai tahallisesti toimintaansa salaten. Lisäksi tällainen miehitetyn alueen asukas ei menetä oikeuttaan olla sotavanki, eikä häntä saa kohdella vakoojana, ellei häntä vangita vakoillessaan. 4. Selkkauksen osapuolen asevoimiin kuuluva henkilö, joka ei ole vastapuolen miehittämän alueen asukas, mutta joka on tällä alueella harjoittanut vakoilua, ei menetä oikeuttaan sotavangin asemaan, eikä häntä saa kohdella vakoojana, ellei häntä vangita ennen kuin hän on palannut asevoimiin, joihin hän kuuluu.”

⁷⁷ (SopS 82/1980) (I AP), 47.artikla: ”1. Palkkasoturilla ei ole oikeutta taistelijan tai sotavangin asemaan. 2. Palkkasoturiksi katsotaan henkilö, joka: a) on erityisesti värvätty paikalta tai ulkomailta taistelemaan aseellisissa selkkauksissa; b) tosiasiaa osallistuu varsinaisiin vihollisuuksiin; c) osallistuu vihollisuuksiin pääasiassa henkilökohtaisen hyödyn vuoksi ja jolle selkkauksen osapuoli tai sen edustaja on luvannut huomattavasti korkeamman palkkion kuin mitä vastaavassa asemassa ja tehtävässä olevalla asianomaisen osapuolen asevoimissa palvelevalle henkilölle maksetaan tai on luvattu maksaa; d) ei ole selkkauksen osapuolen kansalainen eikä vakinaisesti asu selkkauksen osapuolen hallinnassa olevalla alueella; e) ei kuulu selkkauksen osapuolen asevoimiin; ja f) ei ole selkkauksen ulkopuolisen valtion viralliseen tehtävään lähettämä asevoimien edustaja.”

toiminnasta poikkeavaa. Naisten kuuluminen valtion asevoimiin on yleistynyt ja lapsia voidaan värvätä taistelijoiksi vastoin sodan oikeussääntöjen suosituksia.

4.2.3.1 Asevoimien ei-taistelevat jäsenet

Asevoimiin kuuluu taistelijoiden lisäksi myös ei-taistelevia jäseniä.⁷⁸ Näistä yleisimpiä ja erityisasemassa olevia ovat lääkintähenkilöt ja uskonnolliset henkilöt. Näiden tahojen ei siis tule suoranaisesti osallistua vihollisuuksiin. Tästä syystä sekä tehtäviensä johdosta heillä on asevoimien taisteleviin jäseniin nähden suojellun henkilöstön asema.⁷⁹ Heillä on kuitenkin oikeus itsepuolustukseen sekä lääkintähuoltoon tarvitsevien henkilöiden ja lääkintäpaikkojen itsepuolustukseen, mukaan lukien näillä paikoilla hoidettavat sotavangiksi otetut vihollisen haavoittuneet. Itsepuolustusta varten heillä on oikeus kantaa henkilökohtaista aseistusta.⁸⁰ Edellytyksenä suojellun henkilön asemaan on, että suojelua nauttivat henkilöt eivät osallistu varsinaiseen taistelu- tai vihollista muuten vahingoittavaan toimintaan.⁸¹

Mikäli edellä mainitut ei-taistelevat henkilöt joutuvat vihollisen valtaan, heillä on oikeus sotavangin asemaan kuten asevoimien taistelevillakin jäsenillä.⁸² He eivät siis ole sotavankeja, mutta saavat sotavangin asemaan liittyvät etuudet ja helpotukset. Heidän on jatkettava tehtäviensä mukaisten lääkinnällisten tai hengellisten toimien suorittamista sotavankien hyväksi.⁸³

4.2.3.2 Erikoisjoukot

Valtioiden asevoimiin kuuluu joukkoja, joiden toiminta tapahtuu vihollisen hallussa olevalla alueella ja vihollisen maaperällä. Näillä erikoisjoukoilla on oikeus osallistua tuhotöihin, täsmäiskuihin ja muihin hyökkäyksiin etulinjassa tai vihollisen selustassa. Heidän on kuitenkin oltava tunnistettavissa erikoisjoukkojen jäseniksi asepuvun, tunnuksen tai jonkin muun merkin perusteella. Heidän on myös toimittava sodan oikeussääntöjen mukaisesti.⁸⁴

⁷⁸ SopS 11/1924, IV Yleissopimus, Liite Yleissopimukseen, 3. artikla.

⁷⁹ Takamaa K 2014 (1), s.34.

⁸⁰ Sama sekä SopS 8/1955 (G I), 22. artikla, 1. kpl. ”Sellaisina tekoina, joiden johdosta lääkintämuodostelmain tai -laitosten osaksi 19 artiklan mukaan tuleva suoja menetettäisiin, ei ole pidettävä:

1) että muodostelman tai laitoksen henkilökunta on aseistettu ja käyttää aseitaan puolustaakseen itseään taikka haavoittuneita tai sairaita;”

⁸¹ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 145 & 149.

⁸² SopS 8/1955, (G III), 4. artikla, A, 1. kpl.

⁸³ SopS 8/1955 (G I), 28 & 30 artikla sekä Takamaa K 2014 (3), s. 9.

⁸⁴ Takamaa K 2014 (3), s. 12.

Erikoisjoukkojen asepuke voi joskus erottua saman maan asevoimien tavanomaisesta asepuvusta. Tähän on kuitenkin oltava perusteltu sotilaallinen tarve ja välttämättömyys.⁸⁵ Toimiminen siviiliasusteissa tai vihollisen asepuvussa on kiellettyä eikä erikoisjoukkojen jäsen tällöin kiinni jäädessään saa taistelijalle muutoin kuuluvaa sotavangin asemaa.⁸⁶

4.2.3.3 Naisia ja lapsia koskevia erityismääräyksiä

Valtioiden asevoimiin ja taisteleviin joukkoihin voi kuulua miehiä ja naisia. Naisten kuulumisen valtion asevoimiin ratkaisee kukin valtio omassa lainsäädännössään. Naisten kuuluminen asevoimien taistelijoihin tai ei-taisteleviin henkilöihin määräytyy samojen periaatteiden ja sodan oikeussääntöjen mukaan kuin miestenkin osalta. Taistelijana naisilla on samat oikeudet ja velvollisuuden kuin miehilläkin. Joutuessaan sotavangin tai internoidun asemaan, kuuluu naisille normaalin sotavangin tai internoidun asemaa koskevien sääntöjen lisäksi tiettyjä erityismääräyksiä, joista kerrotaan esimerkiksi Geneven I lisäpöytäkirjan 75 – 76 artiklassa.⁸⁷

Aseellisen selkkauksen osapuolten on huolehdittava siitä, että alle 18-vuotiaat lapset eivät ota osaa vihollisuuksiin. Lisäksi aseellisen selkkauksen osapuolten on erityisesti vältettävä lasten rekrytoimista asevoimien jäseniksi. Mikäli näin on kuitenkin tapahtunut, on lapsilla taistelijana samat oikeudet ja velvollisuudet kuin muillakin taistelijoilla. Sotavangiksi joutuessaan kuuluu lapsille yleisten sotavangin asemaa koskevien sääntöjen lisäksi erityismääräyksiä ja heillä on aina vastapuolen haltuun joutuessaan oikeus erityissuojeluun.⁸⁸

4.2.4 Taisteluun ryhtyneet siviilit

Siviilihenkilö, joka ottaa osaa aseelliseen toimintaan, rinnastetaan laittomiin eli etuoikeudettomiin taistelijoihin.⁸⁹ Muita etuoikeudettomia taistelijoita ovat sotarikoksista epäillyt sota-

⁸⁵ Hays Parks W 2006, "Special Forces' Wear of Non-Standard Uniforms, teoksessa *International Law Studies – Volume 80, Issues in International Law and Military operations*, toimittanut Jaques Richard B. 2006, s. 77.

⁸⁶ Takamaa K 2014 (3), s. 12. sekä Takamaa K 2004 (5), "Sotajuoni vai sotapetos? – Oikeudellisesti sallitun ja kielletyn toiminnan rajankäyntiä", *Tiede ja ase*, Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 62, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä, s. 99 – 104.

⁸⁷ Sama s. 3 – 4.

⁸⁸ Yleissopimus lapsen oikeuksista (SopS 60/1991), 38. artikla, Tasavallan presidentin asetus lapsen oikeuksien yleissopimuksen lasten osallistumisesta aseellisiin selkkauksiin tehdyn valinnaisen pöytäkirjan voimaansaattamisesta ja valinnaisen pöytäkirjan lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta (SopS 31/2002) sekä Takamaa K 2014 (3), s. 12.

⁸⁹ Rosen G, Parkkari J 2004, s. 102.

vangit, palkkasoturit, vakoilijat, tuhotyöntekijät, sotarosvoukseen syyllistyneet sotilaat, merirosvot, terroristit sekä vihollisen puolelle menneet sotakarkurit.⁹⁰ Tässä luvussa käsitellään laittomista taistelijoista vain taisteluun ryhtyneitä siviilihenkilöitä.

Taistelijat ovat oikeutettuja aseellisen voiman käyttämiseen ja he voivat olla myös sen kohteena. Kaikki valtioiden asevoimien jäsenet ja vain he, ovat laillisia taistelijoita tai asevoimien ei-taistelevia jäseniä, jotka ovat oikeutettuja sodan oikeussääntöjen taistelijalle antamaan suojaan.⁹¹ Siviilihenkilöiksi katsotaan jokainen, joka ei ole sodan oikeussääntöjen tarkoittama taistelija. Mikäli on epäilystä siitä, onko joku henkilö siviilihenkilö, on hänet sellaiseksi katsottava.⁹² Henkilö ei siis voi samanaikaisesti olla taistelija ja siviili, vaan hän kuuluu aina jompaankumpaan ryhmään. Erottelu on selkeä, taistelijat ja siviilit. Mitään kolmatta ryhmää taistelijan ja siviilin välissä ei ole.⁹³

Siviiliväestö ja yksittäiset siviilihenkilöt kuuluvat suojeltuihin henkilöihin ja he nauttivat yleistä suojelua sotatoimien aiheuttamilta vaaroilta. Siviilit ovat siis aseellisen vaikuttamisen ulkopuolella. Siviilin suoja koskee hänen henkeään, ihmisarvoaan, henkilökohtaista koskemattomuuttaan ja vapauttaan. Siviilin vapaudenriistolle pitää aina olla oikeudelliset perusteet sodan oikeussäännöissä tai valtion oikeusjärjestyksessä.⁹⁴

Suojellun henkilön aseman säilyttääkseen siviili ei saa ottaa osaa taistelutoimintaan. Erotteluperiaatteen (distinction) rajankäynti tapahtuu erityisesti tilanteissa, joissa siviili ottaa osaa taistelutoimiin. Tuolloin hän menettää erityisasemansa ja on taistelijan tavoin legitiimi voimankäytönkohde. Suoja lakkaa olemasta vain ajaksi, jolloin siviilihenkilö ottaa osaa taistelutoimintaan. Taistelutoimintaan osallistumisen kriteereinä ovat muun muassa:

- aikomus osallistua taistelutoimintaan;
- pyrkimys vahinkojen aiheuttamiseen vihollisen asevoimille;
- vahinkojen ja toiminnan välillä on oltava riittävä syy-yhteys;
- toiminta on suunniteltu vaikuttamaan sen kohteena oleviin vihollisen asevoimiin siten, että tästä aiheutuu omille asevoimille jotain hyötyä.⁹⁵

⁹⁰ Sama, s. 97 -103 sekä Takamaa K 2014 (1), s.41.

⁹¹ SopS 82/1980 (I AP), 43. artikla, 2. kpl, Takamaa K 2008, s. 230.

⁹² SopS 82/1980 (I AP), 50. artikla.

⁹³ SopS 82/1980 (I AP), 43. artikla, 2. kpl, Takamaa K 2008, s. 230.

⁹⁴ Takamaa K, 2014 (1), s. 50.

⁹⁵ Sama.

Edellä mainittuihin kriteereihin kuuluu esimerkiksi aseiden ja ampumatarvikkeiden toimittaminen asevoimien yksiköille, sotilasräjähteiden välittäminen ja asentaminen sekä taktisen tiedon kerääminen ja välittäminen. Kaikki nämä edistävät välittömästi sotilaallisia toimia ja poistavat siis tekijältään siviilin muutoin nauttivan suojelun. Sen sijaan mikään normaali siviilitoiminta, kuten esimerkiksi ruoan välittäminen asevoimille, ei tee siviilistä laitonta taistelijaa.⁹⁶

⁹⁶ Sama.

5 ANALYYSI JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Taistelukentillä esiintyy nykyään monenlaisia toimijoita. Usein nämä toimijat täyttävät ulkoisesti mielikuvan, joka sanasta taistelija helposti muodostuu. He ovat pukeutuneet maastopukuun tai johonkin muuhun sotilasasuun, he ovat aseistettuja ja lisäksi he toimivat monesti joukkona ja johdetusti. Voidaanko kaikista tällaisista toimijoista käyttää termiä taistelija?

Taistelija käsitteenä on hyvin monisäikeinen kokonaisuus. Edellä kuvatut ulkoiset merkit eivät tee henkilöstä sodan oikeussääntöjen mukaista laillista taistelijaa. Vastaavanlaisia merkkejä tosin laillisen taistelijan käsitteeseen kuuluu.

Tässä työssä tarkasteltiin taistelijan käsitettä sodan oikeussääntöjen näkökulmasta. Taistelijan määritelmä on periaatteessa selvä ja sodan oikeussääntöihin kirjattu. Määritelmä on kirjattu moniin eri sääntöihin ja muodostuu useasta eri lähteestä, jotka täydentävät toisiaan. Tämän työn tarkoitus oli koota määritelmiä yhteen helposti luettavaksi kokonaisuudeksi.

Sodan oikeussäännöt ovat syntyneet pitkän ajan kuluessa ja ovat tästä syystä kieliasultaan, rakenteeltaan ja sisällöltään erilaisia. Tästä syystä oikeudellisia tapauksia tutkittaessa niitä on tarkasteltava ja otettava huomioon useita rinnakkain. Sodan eri oikeussäännöt täydentävät toisiaan ja tuovat tarkasteltaviin asioihin, kuten esimerkiksi kysymykseen taistelijan laillisuudesta, erilaisia huomioon otettavia seikkoja.

Geneven vuoden 1977 I lisäpöytäkirja on merkittävä sodan oikeussääntö tarkasteltaessa valtioiden välisiä aseellisia konflikteja ja taistelijan asemaa niissä. I lisäpöytäkirja vetää yhteen ja täydentää aiempien sopimusten määritelmiä asevoimista ja laillisista taisteliijoista. Asevoimien käsite tarkennetaan koskemaan kaikkia järjestäytyneitä ja vastuullisen johdon alaisia asevoimia, yhtymiä ja yksiköitä. I Lisäpöytäkirja yhdessä Geneven vuoden 1949 IV yleissopimuksen kanssa määrittelee pääosin säännöt niin sanotulle erotteluperiaatteelle, jonka mukaan siviili- ja sotilaskohteet sekä taistelijat ja siviilit on kyettävä erottamaan toisistaan siten, että siviileihin ja siviilikohteisiin ei saa tarkoituksella kohdistaa aseellista voimaa eivätkä he ole aseellisen voimankäytön kohteita.

Vaikka I lisäpöytäkirja onkin ehkä merkittävin yksittäinen sodan oikeussääntö laillisen taistelijan määrittystä tarkastellessa, eivät vanhemmat säännöt ole menettäneet merkitystään. Varsinkin erityisryhmiä tarkastellessa ne ovat edelleen ajankohtaisia.

Geneven I lisäpöytäkirja sisältää kaksi merkittävää asevoimien ja niihin kuuluvien taistelijoiden kriteeriä. Määritelmän mukaan asevoimilla ja niiden osilla on 1) oltava johto, joka on alaistensa joukkojen toiminnasta vastuussa ja 2) sisäinen kurinpitäjärjestelmä, joka velvoittaa noudattamaan aseellisessa selkkauksessa sovellettavia sodan oikeussääntöjä. Nämä määritelmät tuovat pääosan puolisotilaallisista ja niiden kaltaisista joukoista asevoimien vastuun alaisiksi. Asevoimien ja joukkojen komentajilla ja esimiehellä on siis vastuu myös muiden kuin varsinaisten asevoimien joukkojen taistelutoimista.

Sodan oikeussääntöjen mukaan taistelijan ja siviilin määritelmä on selkeä. On olemassa vain taistelijoita ja siviilejä. Mitään kolmatta ryhmää näiden välillä ei ole. Laillisen taistelijan määritelmän täyttymiseen tarvittavat kriteerit on kirjattu sodan oikeussääntöihin. Vaikka taistelukentän toimija täyttäisikin ulkoisesti taistelijan vaatimukset, ei hän jonkun muun määritelmän puuttuessa saa taistelijan asemaa. Mikäli tällaisen henkilön ottaa osaa taistelutoimintaan, hän menettää rikollisen toiminnan myötä siviilihenkilölle kuuluvan suojellun henkilön erityisaseman.

Asevoimiin kuuluu taistelevien jäsenten lisäksi myös ei-taistelevia jäseniä, kuten lääkintä- ja hengellinen henkilöstö. Nämä henkilöt eivät saa osallistua taistelutoimintaan muuten kuin itsepuojustustilanteissa. He ovat kuitenkin oikeutettuja sotavangin kohteluun jäädessään vastapuolen haltuun. Heillä on myös oikeus ja velvollisuus jatkaa tehtävänsä mukaista toimintaa sotavankeudessa ollessaan.

Tutkimuksessa on rajattu pois valtioiden kansallinen lainsäädäntö. Kansallisella lainsäädännöllä ei ole periaatteellista merkitystä sodan oikeussääntöjen noudattamiseen. Valtiot ovat joka tapauksessa velvoitettuja noudattamaan kansainvälisiä sodan oikeussääntöjä, eivätkä pysty omalla lainsäädännöllään niitä sulkemaan pois tai rajoittamaan. Kansallinen lainsäädäntö pikemminkin tukee ja täydentää sodan oikeussääntöjä.

Tutkimuksen tavoitteena oli muodostaa sodan oikeussääntöjen mukainen käsitys laillisen taistelijan määritelmästä. Päämäärä saavutettiin ja tutkimuskysymyksiin löydettiin vastauksia.

Lähteinä tutkimuksessa käytettiin pääasiassa valtiosopimuksia ja suomenkielistä kirjallisuutta ja artikkeleita.

Tehty työ jättää hyvät mahdollisuudet jatkotutkimuksille. Aihealuetta voidaan tarkastella laajemmin ottamalla mukaan esimerkiksi valtiosopimusten kommentaarit ja ulkomaista lähdemaateriaalia. Tässä työssä kommentaareja ei ole kirjoitettu näkyviin työn rajallisen sivumäärän takia. Aihealueen voi laajentaa koskemaan kansainvälisten aseellisten selkkausten lisäksi muitakin aseellisia selkkauksia. Tarkastelun voi myös laajentaa koskemaan valtiosopimusten lisäksi kansallista lainsäädäntöä ja kansallisia sodankäynnin käsikirjoja (military manuals).

LÄHTEET

1 JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 Haastattelut

Takamaa Kari, Oikeustieteen liseniaatti, Asiantuntijahaastattelu, 23.2.2015 ja 19.3.2015. (Muistiinpanot tekijän hallussa).

1.6 Muut julkaisemattomat lähteet

Takamaa Kari, Oikeustieteen liseniaatti, Asevoimat, taistelijat sekä siviilit, sotavangit ja muut suojellut henkilöt, luentopaketti EUK67 2014. (3) (Materiaali tekijän hallussa).

Takamaa Kari, Oikeustieteen liseniaatti, Kansainvälinen humanitäärinen oikeus, johdanto-luentopaketti EUK67 2014. (2) (Materiaali tekijän hallussa).

Takamaa Kari, Oikeustieteen liseniaatti, Sodan oikeussäännöt, Henkilökunnan koulutuspaketti, 2014 (1). (Materiaali tekijän hallussa).

2 JULKAISTUT LÄHTEET

2.1 Valtiosopimukset

Geneven sopimus maasotavoimiin kuuluvien haavoittuneiden ja sairaiden aseman parantamisesta 12 päivänä elokuuta 1949, I sopimus (SopS 8/1955).

Geneven sopimus sotavankien kohtelusta 12 päivästä elokuuta 1949, III sopimus (SopS 8/1955).

Geneven sopimus siviilihenkilöiden suojelemisesta sodan aikana 12 päivästä elokuuta 1949, IV sopimus (SopS 8/1955).

Geneven yleissopimusten lisäpöytäkirja kansainvälisten aseellisten selkkausten uhrien suojelemisesta, I pöytäkirja (SopS 82/1980).

Haagin toisessa rauhankonferenssissa tehtyjä ja siellä 18 päivänä lokakuuta 1907 allekirjoitettuja kansainvälisiä sopimuksia (SopS 11/1924).

Kansainvälisen tuomioistuimen perussääntö (SopS 1/1956).

2.2 Tutkimukset ja opinnäytteet

Lehtimäki Juhani, Kapteeniluutnantti, Merimiinasodankäynnin oikeudellinen sääätely ja sen vaikutukset Suomen merivoimissa, Yleisesikuntaupseerikurssin diplomityö 2011.

2.3 Kirjallisuus

Aarnio Aulis, Laintulkinnan teoria, Werner Söderström Osakeyhtiö, Juva 1989.

Green LC , The contemporary law of armed conflict, Manchester University Press 1993.

Hakapää Kari, Uusi kansainvälinen oikeus, 2. uudistettu painos, Talentum, Helsinki 2003.

Rosén Gunnar, Parkkari Juhani, Sodan lait- käsikirja, Edita Prima Oy, Helsinki 2004.

The Manual of the Law of Armed Conflict, UK Ministry of Defence , Oxford University Press 2004.

Timonen Pekka, Johdatus lainopin metodiin ja lainopilliseen kirjoittamiseen, Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta, Helsinki 1998.

2.4 Artikkelit

Hays Parks W, "Special Forces` Wear of Non-Standard Uniforms, teoksessa International Law Studies – Volume 80, Issues in International Law and Military operations, toimittanut Jaques Richard B. 2006.

Schmitt Michael N, ”Targeting in Operational Law”, teoksessa Gill Terry & Dieter Fleck (eds.) *The Handbook of the International Law of Military Operations*, Oxford University Press, Oxford 2010.

Takamaa Kari, Oikeustieteen lisensiaatti, ”Sotajuoni vai sotapetos? – Oikeudellisesti sallitun ja kielletyn toiminnan rajankäyntiä”, *Tiede ja ase*, Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 62, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2004.

Takamaa Kari, Oikeustieteen lisensiaatti, ”Sotilaan moraaliset valinnat ja oikeus kansainvälisyydessä maailmassa”, *Tiede ja ase*, Suomen sotatieteellisen seuran vuosijulkaisu N:o 61, Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2003.

Takamaa Kari, Oikeustieteen lisensiaatti, ”Taistelukenttä, toimintaympäristö ja sodan oikeussäännöt” teoksessa Raitasalo Jyri, Sipilä Joonas (toim.) *Sota – teoria ja todellisuus, näkökulmia sodan muutokseen*, Maanpuolustuskorkeakoulun Strategian laitoksen julkaisuja, Edita Prima Oy, Helsinki 2008.

2.5 Muut julkiset viranomaislähteet

NATO STANDARD, ATRAINP-2, Training in the law of armed conflict, NATO Standardization agency 2003.

Sodan oikeussäännöt, Ulkoasiainministeriön julkaisu, Oy Edita Ab, Helsinki 1997.

3 MUUT LÄHTEET

3.1 Internet-sivut

Kansainvälisen Punaisen Ristin Komitean internet-sivut, www.icrc.org (Tiedot 17.4.2015).

Punaisen Ristin internet-sivut, www.punainenristi.fi (Tiedot 1.4.2015).

www.wikipedia.fi (Tiedot 22.01.2015).

Yhdistyneiden kansakuntien internet-sivut, www.yk.fi (Tiedot 17.3.2015).